

Mikrotörténet mint mítoszrombolás

Kövér György: A tiszzaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek.

Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 749 oldal.

Az antiszemitizmus-kutatás szerteágazó nemzetközi irodalmában relatíve kis helyet foglalnak el a téma magyarországi történetéről szóló feldolgozások. Jóllehet a pszichoanalízis és a szociálpszichológia hazai művelői sokat tettek az előítéletes gondolkodás lélektani hátterének feltárásáért, az empirikus szociológiai vizsgálatok pedig a jelenkori zsidóellenesség motívumaiba engednek betekintést, a történeti-kulturális összetevők feldolgozása azonban, főként a 19. századra vonatkozóan, kevésbé valósult meg. Sőt, mintha az érdeklődés éppen az 1990-es években hagyott volna alább, akkor, amikor sokoldalúan indult meg a hazai zsidóság történetének vizsgálata. A tiszzaeszlári vérvád történetére is érvényes mindez. Az ügy szereplői, a barikád különböző oldalán állók ugyan a per után nem sokkal elkészítették saját elbeszéléseiket, s a téma a szépirodalmat és a filmművészetet is megihlette, mégis a per szerteágazó forrásanyagának felkutatására, a korabeli diskurzusok és az azóta keletkezett narratívák teljes körű, szaktudományos igényű feldolgozására Kövér György monográfiája vállalkozik elsőként.

A szerző a vérvád feldolgozásának minden korábbi hagyományától eloldja magát, amikor a mikro- és a mentalitástörténet eszköztárával, a Tisza menti falu életének lokális és országos összefüggésrendszerében vizsgálódva tesz kísérletet az események rekonstruálására. Rendhagyó módon a zsidó–keresztény szembenállás leegyszerűsítő kontextusából is kiemeli az ügyet azzal,¹ hogy nem a modernkori vérvádak felmutatható példájaként, hanem a helyi társadalom törésvonaláiban meghúzódó számos konfliktus egyikeként értelmezi azt, az események szociálpszichológiai hátterét, a szereplők cselekvéseinek mozgatórugóit és a korszak mentalitását állítva az elemzés középpontjába.

A pszichológiai szituációk ábrázolásának törekvését a címválasztás mellett mindenekelőtt a társadalmi dráma-elmélet módszertani elemeinek alkalmazása jelzi.² A szerző elfogadja Victor Turner elgondolását, és megkülönbözteti

¹ A vérvádaknak a zsidó–keresztény, a zsidó–nem zsidó szembenállás kontextusában történő vizsgálata a zsidó történeti hagyományban gyökerezett meg. Az amerikai történetírásán belül emancipálódó Jewish Studies keretében született munkák egy része ebből a nézőpontból elemzi, tipizálja és hasonlítja össze a középkori és a modern vérvádakat. Legutóbb szélesebb időkeretben nyújt áttekintést: Kieval, Hillel J. 2008: Blood Libels and Host Desecration Accusation. In: Hundert, Gershon David (ed.): *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe. Vol. I.* Yale University Press, New Haven – London, 195–200.

² A négyfázisú drámaelméletet magyar történeti téma feltárására elsőként Mary Gluck kultúr-történész alkalmazta egy időben és tematikailag is közel álló esemény, a Wahrmann Mór izraelita országgyűlési képviselő és Istóczy Győző közötti párbaj leírásakor. Gluck, Mary 1992: A Problem Seeking a Frame: An Aesthetic Reading of the “Jewish Question” in Turn-of-the

a formalizált struktúráktól a társadalmi konfliktusok által képződő „időleges struktúrákat”, amelyek „a cselekvők fejében, tettek és erőfeszítések céljaként bukkannak a felszínre, alternatívákat hordoznak és pszichológiai tényezők elemzése révén ragadhatók meg”, illetve „a megfigyelők számára utólag, retrospektíve felismerhetők” (10–11). A művön láthatatlan szálként húzódik végig a társadalmi konfliktusok által létrehozott időleges struktúrák újratemtésének szándéka. A szerző kisebb drámai helyzetek sokaságából rajzolja meg a nagy drámát, amit a formalizált struktúrákat feltáró falumonográfiával alapoz meg.

Az elemzés két nagy egysége, a társadalomtudományos településtörténet és a per mikroanalízise különböző időléptékekben építkezik, mégis sokrétűen átszövi egymást. A társadalomrajz közel egy évszázad változásait mutatja be, az aktuális probléma mögött azonban állandóan érzékelhetjük a vérvád szélesebb összefüggéseit. A rövid idő történetét újrairó per elemzése során pedig a szerző gyakran utalja vissza az olvasót az első részhez, így téve teljesebbé a dráma szereplőinek társadalom- és jellemrajzát, akiknek az ügyben játszott szerepéről és a cselekedeteik mögötti hatóerőkről is értesülünk. Így hangolódik össze a két rész idősíkjá, amelyek közül mégis a hosszú idő dominál, hiszen azon keresztül tárul fel a rövid idő krónikája.

A munka első részét alkotó lokális társadalomrajzot az teszi különlegessé, hogy a szerző a kemény források mellett (összeírások, anyakönyvek, adójegyzékek, kataszteri iratok stb.) kiaknázza a per teremtette nyilvánosságot, felhasználja annak dokumentációját, sajtóanyagát, a szereplők narratíváit. A falu képe a településszerkezet, nagyobb társadalmi rétegek, osztályok, családok, egyéni mobilitási utak és a helyi konfliktusok ábrázolása révén ölt határozott formát. A „terepbejárás” során egy periférikus helyzetben lévő település képe bontakozik ki, amelynek elszigeteltségét a földrajzi és településszerkezeti adottságokban történt változások sem enyhítették. A református többségű Tiszaeszlár mindentől való távolsága rajzolódik ki, amit súlyosbít a területi terjeszkedésből eredő belső súlypontvesztés, s ehhez társul a Tisza állandó fenyegetése, valamint a római katolikus és a zsidó népesség dinamikus növekedése.

A társadalmiszerkezet dinamikájának vizsgálata során a szerző a 19. század struktúraváltásának leírására tesz kísérletet a különböző időpontokban és szempontrendszer alapján készült összeírások és kimutatások segítségével. Lokális vizsgálatai számos ponton megkérdőjelezik az egyes társadalmi rétegek makroszinten megrajzolt kategóriáinak empirikus érvényességét. A „nemesi társadalom” elemzése a nagybirtokosok vagyonszerzésére mutat rá. A település határán osztozkodó három földesúri család tagjai közül a jobbágyfelszabadítás hatására mindössze Ónody Pálnak sikerült számottevő gyarapodást elérni, fia azonban kénytelen volt eladni, majd visszabérelni az eszlári birtokrészt. Kállay Gusztáv is eladni kényszerült birtokát, az új tulajdonos Dessewffyék azonban nem is lak-

tak Eszláron. A helyi taksás nemesség átalakulása alátámasztja a másutt végzett lokális vizsgálatok eredményeit, s egyértelműen cáfolja azt, hogy a kisnemesség homogén társadalmi csoportot alkotott volna: 1870-re egyedül a Farkas nemzetségbeliek tudtak életképes birtoktestet felmutatni, míg a birtoktalan nemesek nagy része már a jobbágyfelszabadítás előtt betagozódott a jobbágyparaszi társadalomba.

A jobbágyparasztság vizsgálatának középpontjában a „zselléresedés” jelensége áll, a zsellérek száma ugyanis fél évszázad alatt Eszláron is megduplázódott. Az úrbéres–zsellér megoszlás mögött azonban a házas és házatlan zsellérek, a cselédek és mesteremberek csoportjai is láthatóvá válnak. A társadalmi szerkezet elemzése a rendi fogalomkészlettel nehezen leírható zsidóság lassú megtelepedését és térbeli differenciálódását is jelzi: a falu egyik részét alkotó Ófaluban a hagyományos forgalmi gócpontokat foglalták el, az 1855-ös árvíz után újonnan települt Újfaluban azonban nem szegregálódtak, házaik a gazda- és a külső zsellérsoron is meghúzódtak. Kövér a hazai zsidóság legkevésbé ismert rétegére, a falusi gazdálkodó zsidókra irányítja a figyelmet, s eközben kevés lokális bizonyítékot talál a makroelméletek által felvázolt szisztémára, miszerint a batyus zsidótól a nagykereskedőig terjedően olyan országos kereskedelmi hálózat alakult volna ki, amely nem rendelkezett rögzített közösségi-szervezeti struktúrával.

Az eszlári társadalom szélsőséges tagoltságát még differenciáltabb szerkezetben mutatja meg a népesség választójog, birtok és adófizetés szerinti osztályozása, valamint a klasszifikációt finomító klaszterelemzés. A szerző fogalomhasználata Max Weber osztály-meghatározásához áll közel, aki a rendi és az osztálytársadalom nem egymást váltó, hanem egymást átszövő viszonyában gondolkodott. A földbirtokok országos összehasonlításban is egyenlőtlen megoszlása a gazdagparasztság elenyésző arányában és abban érhető tetten, hogy a földbirtok 80%-án három nagybirtokos osztozott, míg a birtokosok 86%-át kitevő 1–5 kat. hold közötti alsó kategória a földterület mindössze 2%-át birtokolta. Országos és megyei összevetésben az adóteher-megoszlást is fokozott egyenlőtlenség jellemzi. 1864-ben az adózók többségét a 0–5 osztírák értékű forint (o. é. frt.) közötti adót fizetők alkották, hiányzott azonban a megyei szinten izmos közép-kategória (50–100 o. é. frt. között fizetők), miközben erős volt az országosan vékony felső kategória (200–1000 o. é. frt. között fizetők).

A társadalmiszerkezet különböző időmetszetekben megvalósult, mégis statikus vizsgálatát az osztályokon és nemzedékeken belüli és közötti mozgások érzékeltetése egészíti ki. Az 1855-ös árvíz után újonnan telepített Újfaluban a térbeli mobilitás és a társadalmi differenciálódás párhuzamait szemlélhetjük a gazda- és a zsellérporták elkülönülése révén. Egy kivételes forrás, a református szegénylista a szegénység nehezen megfogható jelenségét, a családtörténetekbe ágyazott eseteleírások a szegénnyé válás különböző útjait mutatják meg. Egy harmadik típusú elmozdulást ábrázol, és a kívülről jövők rekrutációját jelzi a falusi értelmiség gyors kicserélődése és többszöri generációváltása.

A mű alapgondolata, hogy Solymosi Eszter eltűnése nem önmagában álló esemény, hanem mély megrázkódtatásokkal járó lokális konfliktusok sorozatába illeszkedik. Ebből adódóan önálló fejezet rajzolja meg a perpatvaroktól és összetűzésektől sokoldalúan szabdalt közösség bonyolult kapcsolatrendszerét, a 19. századi struktúraváltás személyes és közösségi vetületeit. Betekinthetünk a földbirtokos Kállay család birtokpereibe, a birtokosok és a bérlők, illetve a bérlők egymás közötti ellentéteibe. A szerző nyomon követi a „zsidó bérlet” terminus megszületését. A keresztény és a zsidó bérlők gazdálkodása azonban nem igazolja azt, hogy a zsidó bérlő a kereszténnyel szemben gyorsan továbbállt volna, vagy hogy a földet nem művelte és a század közepén „bitang áron” megszerzett bérletet a századfordulón már a legmagasabb áron adta volna tovább. A Tisza 1876-os áradása a falu kitelepítésének, illetve a gátak újjáépítésének híveit állította egymással szembe, míg a gyülekezetek és papjaik közötti konfliktusok a keresztény felekezeteken belüli ellentétekbe engednek bepillantást. A verekedéssé fajult 1881. decemberi helyhatósági választások a helyi vezetés bizonytalan helyzetére is rámutatnak. A történetek szereplői között időről időre ismerős nevek tűnnek fel, hiszen az összetűzések hangadóí ugyanazon lokális közösség tagjai, még ha a különböző ellentétekben más-más szerepekben jelennek is meg. A kirajzolódó rokonsági és a szomszédsági hálókon keresztül azt is láthatjuk, kik azok, akik dominánsan jelen vannak, s nagy gyakorlatot szereznek a konfliktuskezelés helyi és megyei gyakorlatában.

Az eddig terjedő fejezetekben a szereplők a társadalomszerkezet alkotóelemeiként, konfliktusok résztvevőiként látszólag véletlenszerűen bukkantak fel, a több generációt átfogó családrekonstrukciók azonban már a történet főszereplőire fókuszálnak. Az Ónodyaknak és Ónody Gézának, az ügy „ceremóniamesterének” történetében egy dinamikusan felemelkedő, majd elszegényedő nemesi család múltjának részletei rajzolódnak ki. Kövér György alternatív magyarázattal szolgál a vagyonszétválásra: lehetségesnek tartja, hogy a második generáció felhalmozóból tékozlóvá vált, de ennek az ellenkezőjét sem zárja ki. Újabb momentumokkal bővül a királyi haszonvételekre épülő bérleti gazdálkodás és a hozzáfűzött antiszemita sztereotípiák cáfolata a falu tekintélyes zsidó bérlő családja, Lichtmann Mór és fiai történetében. A Farkas nemzetség egy taksás nemes család kivételes gyarapodását és a falu vezető testületeiben való térhódítását példázza. Az 1882-ben bírónak választott Farkas Gábor komoly helyi befolyását jelzi, hogy többen, köztük Eötvös Károly, benne látták a vérvád kitalálóját. A Solymosiak története a szegényparaszti állapotot illusztrálja, míg a falu törvénybírája, Papp József familiája paraszti sorba tartozó család felemelkedésére szolgál példaként. A Scharf rokonság jellemzésekor a szerző megtöri a történetírás hagyományát, amely a szöveg hitelességével kapcsolatos kételyek miatt nem vett tudomást az ügy egyik kulcsszereplője, Scharf Móric felnőttkori emlékiratáról. Az egyedülálló forrásból gondos szövegelemzés szűri ki a gyermekkor, az árvaság, az iskoláztatás és a mostohához fűződő kapcsolat részleteit. Az elbeszélésben fellelt ellentmondásokat a szerző a személyiségrajzot inkább emberibbé, mint hiteltelenné tevő tényezőként értékeli.

Míg a hosszú idő keretei között zajló, lazább szerkezetű és fragmentáltabb társadalomrajz egyes nagy fejezetei és kisebb egységei önálló történetként is kerek egészet alkotnak, a per mikrovilágának leírása az időléptékek leszűkülését eredményezi. A források között kitüntetett jelentőséggel bírnak a nyomozati és tárgyalási jegyzőkönyvek, Bary József vizsgálóbíró és Eötvös Károly védőügyvéd kiaknázatlan kéziratok hagyatéka és későbbi beszámolója, a helyi és az országos sajtó, valamint minden egyéb dokumentum is, amelynek információértéke van, például a szereplők képi ábrázolása. A hatalmas anyag, amelynek nagy része a korabeli ellentétes logika, azaz a zsidók bűnösségét elfogadják, illetve az azt elvetők nézetei alapján rögzítette a történéseket, fokozottan veti fel a források kontextualizálásának igényét. Kövér a beszámolókat és a tanúvallomások folyamatos ütköztetésével puhítja fel a merev frontvonalakat. A per története kilép a történettudomány kereteiből, a szerző a néprajztudomány, a kriminalisztika, a térképészet, a kórbonctan, az igazságügyi orvostan, a pszichoanalízis, a szociálpszichológia és a jogtörténet eredményeit is segítségül hívja.

A várvád rekonstrukciója során a szerző időben és térben is előszeretettel él a léptékváltás lehetőségével. A cselédlány eltűnésének napját, 1882. április 1-jét percről percre és lépésről lépésre a zsidó húsvét és a keresztény virágvasárnap előtti szombat párhuzamos kontextusában követi nyomon, majd az eltűnés és a nyomozás megindulása közötti egy hónap eseményeit időben két irányból közelítve tárja fel. A hivatalos eljárás megindulásától kezdve újra visszatér a hosszabb időléptékekhez, a Csonkafüzesben talált holttest és a ruha történetét külön szálon vezet el egészen a végtárgyalásig. Eközben térben eltávolodunk a falu világtól a megyei és az országos nyilvánosság felé, míg a hullacsempészet és a hulláusztatás narratívája révén egészen a keleti országhatárig követhetjük a krimi eseményeit. Igaz, továbbra sem tudjuk meg, mi történt pontosan Solymosi Eszterrel, annál inkább betekintheünk a falusi és a szélesebb közvélemény működésébe, a helyi honoráciorok és az alkalmi asszonykoalíciók véleményformáló szerepébe, a szomszédosági és rokonsági hálók bonyolult rendszerébe. A vádlottaktól kicsikart vallomások megmutatják, miként indított el intézményes mechanizmusokat a falu közvéleményébe magát befészkelő gyanú, s hogyan tette egyre koncepciózusabbá és abszurdabbá a nyomozó és a vádhatóság tevékenységét. A hivatalos eljárással párhuzamosan az az informális hálózat is láthatóvá válik, amelyen keresztül az ügy híre a helyi honorácioroktól eljutott az országos nyilvánosságig. Az egymásnak ellentmondó és visszavont vallomásokból az igazság helyett inkább „a hazugságra való törekvés” tárul fel. Tanúi lehetünk annak is, miként vallottak kudarcot az összeesküvés-elméletre alapozott perkoncepciók a vád és a védelem oldalán egyaránt.

Az elemzés jelzi azt a módszertani problémát, milyen veszélyeket rejt, ha a történészek a forrásokat eredeti funkciójuktól eltérő célokra használják, a vallomásokból nyert információk alapján mégis érdekes antropológiai leírások kerekednek a lakosság ünnep- és hétköznapjairól. Eszter útjának rekonstrukciója közben bepillantathatunk a peszáhi előkészületekbe, a keresztény húsvét

előtti nagytakarítás, sőt a borárok helyi képzésének részleteibe is. Megtudhatjuk, miként szabályozta a paraszti népesség időérzékét az elvégzendő munkák ritmusa. Feltárul a máramarosi tutajosok jól szervezett társadalma, az északkelet-magyarországi zsidóság különböző típusai, s a generációik közötti eltérések is láthatóvá válnak.

A szerző szenvedélyesen kutatja a szereplők viselkedése mögötti hatóerőket, figyelembe veszi döntéseik kulturális dimenzióit és mentalitásbeli hátterét is. Rendkívül finoman ábrázolja az évszázados reflexek működését Scharf József templomszolga hitsorsosait gyanúba keverő mondataiban. Új megvilágításba helyezi Scharf Móric nagyfalusi vallomását, amikor a magát és az apját mentő vádalku eredményének tekinti azt. A zsidó szomszédaikat bevádoló és a kereszténység védelmében harcba induló, felbőszült gazdaasszonyok fellépése mögött a személyes, csip-csup perpatvarokat is megmutatja. Solymosiné magatartását mérlegelve, az özvegy anyagi érdekeltségét hangsúlyozó Eötvössel ellentétben a szerző arra kérdez rá, vajon nem az elszökés vagy az öngyilkosság erkölcsi terhétől akarta-e megszabadítani lánya emlékét az asszony, amikor a Tiszából kifogott holttestben nem ismerte fel gyermekét.

A vizsgálat és a tárgyalás szituációinak leírásakor feltáruló egyéni és csoportlélektani motívumokon túl a mikrotörténet több ponton is pszichotörténetté válik. A szerző a pszichoanalízist hívja segítségül a két Scharf fiú magatartásának megfejtéséhez. Virág Teréz nyomán a gyermek kasztrációs szorongásából eredeztetni az ötéves Samunak a metszőt, illetve az apját és testvérét is vádoló mondatait. Szintén a tudatalattiban keresi a magyarázatot a tárgyalás legfőbb lélektani rejtélyére, Móric identitásának megtagadására és az apjával való szembefordulásra. Az ígéretés és a megfélemlítés hatását hangsúlyozó Eötvössel szemben a gyermek személyiségének átalakulását a börtön izolációjától, az antiszemizmussal járó fenyegetettségétől és a saját családjában átélt feszültségektől való szabadulás vágyával magyarázza.

A dráma pszichológiai mélyrétegei mellett nem kevésbé érdekes a korabeli média szerepének értékelése. Az elemzés a sajtónyilvánosság és az ügy közötti kölcsönhatásokat hangsúlyozza: a lapok igyekeztek saját képükre formálni a pert, s eközben a sajtónyilvánosság is végletesen polarizálódott. Az írott média ábrázolása a sajtótörténeti összefoglalások sommás értékelését is érthetőbbé teszi, miszerint az ügy a hazai sajtó történetében is új fejezetet nyitott. A lapok nemcsak tudósítottak és értékelték, de szereplőjévé és alakítójárá is váltak az eseményeknek. Egy újság álláspontja előfizetőinek számát és közvetlenül a lap jövőjét is befolyásolhatta, nem beszélve a sajtóperек fenyegetéséről. Az egyik sajtóper a Szabolcs megyei *Közlöny* ellen indult az „Eszlári népballada” közlése miatt. Kövér a hátborzongató antiszemita költemény szerzőjében a falusi bírót, Farkas Gábor lányát fedezi fel, erőteljesen megkérdőjelezve a bírónak és családjának a vizsgálat során hangoztatott pártatlanságát. Az elemzés mélyreható filológiai munkával aknázza ki a hatalmas sajtóanyagot, s ütközteti az újságok beszámolóit egy-egy részlet sokoldalú megközelítéséért. Így derül fény a helyi katolikus

lelkész és az országos katolikus napilap, a *Magyar Állam* közötti együttműködésre az eltűnési eset nyilvánossá tételében. Szintén sajtóhírek segítségével sikerül rekonstruálni a pütkösdhétfői „népizgatottságot”, amely rejtélyes módon kimaradt a korabeli beszámolókból.

A per nagyszámú és sokoldalú szakembergárdáját a „performerek” címet viselő alfejezet révén ismerhetjük meg. Az időrendbe illesztett hét kisebb egység továbbfűzi a társadalomrajz családtörténeti részében felvett személyes szálat, de most a nyomozás irányítóit, a védőket, a köz- és magánvádlókat, a papokat, az újságírókat, az orvosokat és a gyorsírókat mutatja be. A karriertörténetekben feltárulnak a résztvevők egyéni és társadalmi motivációi, illetve a pernek a személyes karrierekre gyakorolt hatásai.

A források kontextualizált elemzésének egyik kitűnő példáját nyújtja a Tiszából kifogott holttest boncolási jegyzőkönyvének keletkezéstörténete. A Bary vizsgálóbíró jegyzeteiben fellelt boncjegyzőkönyv eredeti fogalmazványai alapján a szerző nem pusztán az orvosi és a normatív jogász logika eltéréseiből eredő ellentmondásokra hívja fel a figyelmet, hanem azt is levezeti, hogy a jegyzőkönyv leíró részeit „az utólagos következtetésként feltüntetett elvárt véleményhez retrospektíve hozzáigazították” (486). A különböző szövegvariánsok filológiai összevetése révén láthatóvá válik, mely szereplők „milyen irányban próbálták befolyásolni, manipulálni az azonosíthatóságot” (503). Megtudhatjuk, hogy a helyi vizsgálat során feltehetően kollektív véleményalkotás folyt, miközben az exhumálási jegyzőkönyv sem szolgáltatott a többnapos vízi hulla kilétéről az elmarasztaló ítélethez nélkülözhetetlen pozitív bizonyosságot.

Az önálló monográfiának is beillő utolsó egység a per utóhatásait, a vérvád és a kollektív erőszak bonyolult összefüggéseit a felmentő ítéletet követő erőszakhullám, a megyei tisztújítás és az 1884-es országgyűlési választások összefüggésrendszerében elemzi. Miközben finoman átrajzolja az 1880-as évek relatív nyugalmáról a politikatörténet által kialakított képet, számos ponton ellentmond a „zsidó provokáció” és az „ab ovo antiszemitizmus” tézisének, amikor az erőszakos fellépésekben a magas rangú szervezők hiányára, a népi tömegkultúra folklorisztikus elemeire és a társadalom mélyrétegeiben lappangó ellentétek hatására helyezi a hangsúlyt. A hazai eseményeket a korabeli antiszemita mozgalmak és vérvádak nemzetközi hátterébe is beilleszti, a lokális eseményekben azonban legfeljebb közvetett hatást tulajdonít a Tiszzaeszláron és a Magyarországon kívül történeteknek.

Jóllehet a szerző a bevezetőben – talán némelyekben csalódást keltve – elutasítja, hogy a Solymosi Eszter eltűnését övező rejtély megoldására törekedne, a könyv elolvasása után még sincs hiányérzetünk. Számtalan erővonal találkozásaként láthatjuk kibontakozni a tiszzaeszlári drámát, s a történet szövegeiben finoman mutatkoznak meg egy „átlagos” kelet-magyarországi falu bűnbakképzési mechanizmusai, amelyek között a vérvád talán valóban egy lehetett volna a sok helyi konfliktus között, ám a megyei és az országos figyelem a lokális ellentétek sűrűsödési pontjává tette. Az elemzés iskolapéldája annak, hogyan lehet

apró nyomokból építkezve a megfigyelt egyedi eset összes oksági kapcsolatát és kontextusrendszerét kibontani. Kitűnő példával szolgál a sokoldalú kutatói leleményre, amely különböző összefüggésekben szólaltatja meg ugyanazokat a forrásokat. Kövér György számára nincsenek elhanyagolható részletek, a forráskritika, a források folyamatos kontextualizálása világosan kijelöli egy-egy dokumentum alkalmazhatóságának határait. A szerző analizál és olykor ironizál, a dráma időnként tragédiából komédiába vált, és közben tartózkodik a lekerekített ítéletektől, az olvasókra bízva a konklúziók levonását.

A történet bonyolult összefüggésrendszere láttán nem csodálkozhatunk azon, hogy a kortársak és az utókor számára az eligazodás legkönnyebb módjának a régóta kész mítoszok bizonyultak. A helyi társadalom analízisén építkező esettanulmány az ügy legapróbb részletéről is igyekszik lefejtetni a mitológiai elemeket, de közvetetten a zsidókérdést „megoldó” és az antiszemitizmust elbogatellizáló liberális kánont is megkérdőjelezi. Hiszen nem lehetnek illúzióink afelől, hogy egy felmentő bírósági ítélet megszüntethet-e mélyen gyökerező előítéleteket és rögzült kulturális kódokat. Ahogy az is kétséges, hogy a vérvád által sikerült megerősíteni a helyi közösség „széthullott csoportkohézióit”. A vázolt szerkezeti feszültségek ismeretében inkább feltételezhető, hogy a falu atmoszféráját tükröző „zuborgó, fortyogó láp” metafora később sem veszítette el érvényességét. A munka külön érdeme, hogy az országos és a nemzetközi visszhang ellenére a történetet meghagyja saját közegében, „Tiszaeszlár mocsarában”, s ezáltal az utólag kreált és a jelenben továbbélő mítoszokat, illetve a belőlük táplálkozó identitásokat is jelentősen legyengíti.

Prepuk Anikó